

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора юридичних наук, професора Луценка Юрія Васильовича на дисертацію Обиход Олени Вячеславівни «Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби», поданої на здобуття ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Вивчення рукопису дисертації Обиход Олени Вячеславівни, а також ознайомлення з публікаціями здобувачки за темою дослідження дають підстави для попереднього висновку, що дисертантка виконала роботу на належному науковому й методологічному рівні та досягнула поставлених дослідницьких цілей. Цей висновок підтверджується сумою основних критеріїв, за якими оцінюються такі наукові роботи.

Актуальність теми дослідження. Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах. Доречно зазначити, що вітчизняні науковці приділяють достатню увагу даній проблематиці. Водночас, віддаючи належне значущості проведених наукових розвідок ряду вчених, слід погодитися з дисертанткою в тому, що низка концептуально важливих положень, які стосуються предмету дослідження так і не дістали належного доктринального опрацювання та реалізації.

Про актуальність дисертаційного дослідження свідчить і зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зокрема, дисертаційне дослідження виконане відповідно до Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21 листопада 2002 року № 228-IV; Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 року № 1153-р), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019);

Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023), позицій Кіотської декларації щодо розширення можливостей попередження злочинів, кримінального правосуддя та верховенства права (Чотирнадцятий Конгрес ООН із запобігання злочинності та кримінального судочинства, Кіото, Японія, 2021 рік). Робота відповідає Тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства внутрішніх справ України на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454) та Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21 грудня 2020 року, протокол № 23).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 28 вересня 2021 року (протокол № 18), уточнено 24 вересня 2024 року (протокол № 21) та включено до переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (№ 679 за 2021 рік).

Теоретико-методологічна основа дослідження є ґрунтовною та всебічною. Авторкою критично переосмислюються наукові напрацювання відомих вчених, формулюється відповідне авторське бачення щодо питань, які стосуються кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Правильне визначення об'єкта та предмета дослідження, формулювання на цій основі взаємопов'язаних та взаємообумовлених завдань дало можливість авторці логічно та послідовно викласти матеріал, розкрити повно проблемні питання та надати своїм висновкам переконливої аргументації.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. У роботі О. В. Обиход схарактеризувала теоретико-методологічні основи дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби; висвітлила історичний розвиток кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби; здійснила аналіз зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби; з'ясувала зміст родового, видового й безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України; окреслила ознаки об'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця

служби; виокремила ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України; дослідила особливості суб'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення; розглянула кваліфікуючі ознаки самовільного залишення військової частини або місця служби; визначила ключові відмежувальні ознаки самовільного залишення військової частини або місця служби та суміжних кримінальних правопорушень; встановила відповідність суспільної небезпечності самовільного залишення військової частини або місця служби покаранню за це діяння, на підставі чого сформулювала пропозиції стосовно доцільності зміни санкції досліджуваного кримінального правопорушення; розробила рекомендації та пропозиції щодо конкретизації змісту суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 407 КК України, а також практики застосування положень досліджуваного кримінального правопорушення.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують в тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, мало розробленими у кримінально-правовій науці та є перспективними для дослідження.

Достатньо вдало дисертанткою сформульовано *об'єкт* дослідження, яким виступають суспільні відносини, що виникають під час самовільного залишення військової частини або місця служби, а також його *предмет* – кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби.

Для досягнення поставленої мети дисертанткою було сформульовано та послідовно вирішено *одинадцять дослідницьких завдань*:

- схарактеризувати теоретико-методологічні основи дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби;
- висвітлити історичний розвиток кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби;
- здійснити аналіз зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби;
- з'ясувати зміст родового, видового й безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України;
- окреслити ознаки об'єктивної сторони самовільного залишення військової частини або місця служби;
- виокремити ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 407 КК України;

- дослідити особливості суб'єктивної сторони аналізованого складу кримінального правопорушення;
- розглянути кваліфікуючі ознаки самовільного залишення військової частини або місця служби;
- визначити ключові відмежувальні ознаки самовільного залишення військової частини або місця служби та суміжних кримінальних правопорушень;
- встановити відповідність суспільної небезпечності самовільного залишення військової частини або місця служби покаранню за це діяння, на підставі чого сформулювати пропозиції стосовно доцільності зміни санкції досліджуваного кримінального правопорушення;
- розробити рекомендації та пропозиції щодо конкретизації змісту суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 407 КК України, а також практики застосування положень досліджуваного кримінального правопорушення.

Вирішення вказаних завдань підтверджується як загальними висновками (с. 198–206), так і висновками до окремих розділів дисертації (с. 77–79, 148–150, 195–197).

Теоретичний та емпіричний матеріал, наукові позиції, аналізуються О. В. Обиход за допомогою комплексу філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, зокрема: *історичний*, що надав можливість висвітлити закономірності розвитку предмета дослідження щодо встановлення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби в Україні на різних етапах історичного розвитку держави шляхом аналізу кримінального законодавства минулих років, а також аргументувати необхідність її подальшого наукового дослідження (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий*, який сприяв вивченню правових систем інших держав шляхом порівняння тотожних правових норм, інститутів і практики їх застосування. Зазначений метод дав змогу дослідити встановлення кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби й запропонувати шляхи вдосконалення зазначеної кримінально-правової норми в Україні, з огляду на положення міжнародного законодавства (підрозділ 1.3); *діалектичний*, який став фундаментальною базою для застосування загальнонаукових і спеціальних методів в органічній єдності й був застосований у межах розгляду взаємозв'язку єдностей і протилежностей під час дослідження кримінально-правових понять і категорій у контексті кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби. Його

застосування дало змогу дійти правильних висновків і шляхом аналізу наукових підходів розглянути питання відповідальності за досліджуване діяння через аналіз загальних категорій кримінального права в їх єдності та діалектичному розвитку (розділи 1–3); *описовий*, який було використано для окреслення сутності певних понять і явищ, а в контексті дослідження кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби – для якісної характеристики об'єкта та предмета зазначеного правопорушення (розділи 1–3); *системно-структурний*, на підставі якого було проаналізовано кримінально-правові поняття для поглибленого дослідження нормативних положень, які визначають сутність кримінально-правової характеристики самовільного залишення військової частини або місця служби, що у подальшому дало змогу висвітлити особливості внутрішньої будови норм, їх зв'язок та обумовленість як між собою, так і з іншими кримінально-правовими поняттями та категоріями. Застосування цього методу забезпечило послідовне встановлення структурних зв'язків усіх елементів системи правових норм (розділи 2, 3); *догматичний*, який допоміг встановити зміст юридичних норм і нормативно-правових приписів, з'ясувати закономірності дії права за допомогою правил юридичної логіки, надав можливість проаналізувати відповідну норму КК України з позицій дотримання правил законодавчої техніки, конструювання диспозицій та санкцій, виявив їх недоліки для вдосконалення змісту статті (розділи 2, 3); *індукції* та *дедукції*, які були застосовано з метою формулювання загальних висновків, удосконалення дефініцій понять і категорій, на підставі чого було сформульовано понятійно-категоріальний апарат предмета дослідження, а також виокремлено критерії розмежування кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби шляхом застосування правила їх співвідношення (розділи 1–3); *соціологічний* – було використано для аналізу явищ і чинників, які обґрунтовують криміналізацію діянь, у межах опитування чи анкетування стосовно особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби, що дало змогу визначити ставлення громадян до діянь передбачених ст. 407 КК України, а також вивчити практику застосування цієї норми (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2–2.4, 3.1, 3.3); *статистичний* – використано під час аналізу статистичних даних правозастосовної практики, зокрема під час вивчення статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 407 КК України, і кількості направлених до суду обвинувальних актів за самовільне залишення військової частини або

місця служби за 2020–2024 роки (підрозділи 2.2–2.4, 3.1, 3.3); *метод моделювання*, що сприяв вивченню досліджуваного об'єкта шляхом створення і дослідження його моделі, формулюванню пропозицій з удосконалення КК України в частині кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (підрозділи 2.2–2.4, 3.1, 3.3).

Належна методологія дослідження є підтвердженням достовірності наукових положень, висновків і результатів, викладених у рецензованій роботі.

Дисертанткою опрацьовано 216 наукових та нормативно-правових джерел, на які авторка посилається у тексті рукопису під час полеміки щодо окремих питань проблематики дослідження та обґрунтування власних висновків, що вказує на достатні знання дисертанткою предмета, на її навички до самостійного наукового аналізу.

Зазначені показники свідчать про наявність комплексної, цілісної роботи, вказують, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації мають достатній ступінь наукової обґрунтованості, є достовірними.

Повнота викладення матеріалів дисертаційного дослідження. Дисертацію надано у виді рукопису, загальний обсяг якого становить 249 сторінок. Основна частина дисертації (180 сторінок) охоплює три розділи, що містить десять підрозділів.

Викладені у вступі та розділах основної частини дисертації положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, перспективними для наукового дослідження.

Про обґрунтованість отриманих даних і сформульованих висновків свідчить аналіз теоретичної основи дисертації, її інформаційного та емпіричного підґрунтя. При написанні роботи авторка опрацювала достатній масив наукової літератури: наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі теорії права, конституційного, кримінального і міжнародного права та ін.

Емпіричним підґрунтям дослідження стали систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності за 2020–2024 роки; узагальнені матеріали 203 кримінальних проваджень за ст. 407 КК України; зведені дані анкетування 120 працівників Державного бюро розслідувань щодо особливостей кримінальної відповідальності за самовільне залишення

військової частини або місця служби; офіційні статистичні дані Офісу Генерального прокурора за 2018 –2024 роки.

Наукова новизна висновків, пропозицій та рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає в тому, що дисертація О. В. Обиход є одним з перших в Україні комплексним монографічним дослідженням, у якому здійснено розгорнутий аналіз кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби після початку повномасштабної російсько-української війни, завдяки чому отримано нові знання та розроблено пропозиції з удосконалення застосування цієї норми КК України в правозастосовній практиці. Конкретний внесок дисертантки полягає у формулюванні рекомендацій та пропозицій щодо змісту суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 407 КК України.

У дисертації обґрунтовано низку нових, концептуально важливих для теорії та практики висновків, пропозицій і рекомендацій, які розширюють наявні знання у сфері кримінально-правової науки.

Так, заслуговують на підтримку й визнання елементами наукової новизни дослідження вперше обґрунтовані в рецензованій праці такі здобутки дисертантки:

1) запропоновано порядок перебування на військовій службі як видовий об'єкт правопорушення визначати як частину суспільних відносин щодо порядку несення або проходження військової служби, посягання на які передбачає відповідальність за недотримання або порушення зобов'язальних приписів законодавства щодо дотримання вимог військової дисципліни як складової військового правопорядку;

2) обґрунтовано можливість визнання іноземців та осіб без громадянства суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби в разі добровільного (за контрактом) проходження ними військової служби в Збройних Силах України;

3) аргументовано необхідність визнання кваліфікуючими ознаками самовільного залишення військової частини або місця служби вчинення його групою осіб або з вогнепальною чи холодною зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами чи пристроями;

4) з огляду на відсутність у диспозиції ст. 407 КК України вказівки на корисливий мотив, доведено доцільність виключення штрафу як майнового виду покарання з кола покарань, зазначених у санкції ч. 2 ст. 407 КК України.

На увагу і обговорення заслуговують й ті положення, які, будучи відомими в науці кримінального права та кримінології, в рецензованій роботі були удосконалені, й ті, які одержали в роботі подальший розвиток.

У цілому презентовані авторкою елементи наукової новизни є достатніми для дисертаційного дослідження такого рівня.

Практичне значення дисертаційного дослідження, яке розглядається, не викликає сумнівів, адже сформульовані в дисертації та опрацьовані практикою положення, висновки та пропозиції впроваджено й надалі може бути використано у:

– у *законотворчій сфері* – для вдосконалення положень кримінального законодавства, зокрема розроблення законопроектів про внесення змін і доповнень до КК України, постанов Пленуму Верховного Суду України щодо кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (додаток Г);

– у *правозастосовній діяльності* – для правильної реалізації кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (акт Головного управління Національної поліції в Сумській області від 5 листопада 2024 року № 59/027);

– в *освітньому процесі та науково-дослідній діяльності* – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Кримінальна юстиція: правові доктрини та принципи правотворчості», «Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми», а також для подальшого розроблення наукових положень з тематики кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 156-ОП, акт Національної академії внутрішніх справ від 3 жовтня 2024 року № 157-НД).

Повнота викладу в опублікованих працях наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основні теоретичні положення і результати, практичні рекомендації дисертаційного дослідження знайшли відображення у 18 наукових публікаціях, серед яких три статті – у наукових фахових виданнях України, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одна стаття – в зарубіжному науковому періодичному виданні (Латвійська Республіка), розділ у міжнародній колективній монографії, тринадцяти тезах доповідей, які оприлюднено на науково-практичних і науково-теоретичних конференціях.

Наукові публікації дисертантки свідчать про її послідовну роботу над розв'язанням поставленого наукового завдання впродовж 2022–2025 років. У публікаціях достатньо відображені всі розділи дисертаційної роботи.

Також слід зазначити, що результати дисертаційного дослідження достатньо апробовані.

Оформлення дисертації. Дисертація О. В. Обиход оформлена згідно із нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для такого виду досліджень. Робота написана державною мовою з дотриманням наукового стилю, що оптимально поєднує складові представленої дослідження. Положення, висновки та пропозиції, що містяться в науковій праці, характеризуються завершеністю, аргументованістю та послідовністю.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження, наукових публікацій авторки, фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація О. В. Обиход є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Разом з тим, ознайомлення з дисертаційним дослідженням **О. В. Обиход** дозволяє висловити окремі побажання і критичні судження, які потребують додаткової аргументації чи дискусії:

1. У дисертаційній праці авторка дослідила зарубіжний досвід таких країн як: США, Велика Британія, Болгарія, Франція, ФРН, КНР, Польща, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Японія та ін. в частині кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби (с. 65–76). Таким чином, дисертантка вивчила досвід іноземних країн, з яким в Україні існують спільні кордони, а також країни з якими відсутні не лише спільні кордони, а які є занадто відмінними за правовою, культурною та економічними системами. Отже, виникає питання, чому для аналізу здобувачка обрала саме названі країни? Чи не суперечить конституційним засадам, соціальному та економічному становищу, а також ресурсному потенціалу України можливе впровадження у вітчизняну систему зарубіжний досвід стосовно кримінальної відповідальності за самовільне залишення військової частини або місця служби?

2. У дисертації зазначено, що емпірична база дослідження охоплюється 2018–2024 роками. У зв'язку з цим, цікаво дізнатися думку дисертантки (з можливими наведеннями конкретних прикладів з правозастосовної практики), як вплинуло повномасштабне вторгнення РФ на вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. 407 КК України, і якщо вплинуло, то як саме?

3. Дисертантка до елементів наукової новизни відносить «... можливість визнання іноземців та осіб без громадянства суб'єктами самовільного залишення військової частини або місця служби в разі добровільного (за контрактом) проходження ними військової служби в Збройних Силах України.» (с. 25). Водночас, ч. 3 ст. 4 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено, що «Порядок комплектування Збройних Сил України, **Державної спеціальної служби транспорту та Національної гвардії України** військовослужбовцями з числа іноземців та осіб без громадянства встановлюється цим Законом та прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами.». У зв'язку з цим, хотілось би з'ясувати у здобувачки чому вона оминула увагою Державну спеціальну службу транспорту та Національну гвардію України, які відносяться до військових формувань та в яких (відповідно до Закону) можуть проходити військову службу особи з числа іноземців та осіб без громадянства?

4. Дисертація тільки виграла б від приділення більше уваги дослідженню причин, умов та чинників, які детермінують кримінальне правопорушення передбачене ст. 407 КК України.

Разом з тим, зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не піддають сумніву основні наукові результати, які отримані авторкою особисто, і підтверджують лише складність досліджуваної О. В. Обиход проблематики.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Обиход Олени Вячеславівни «Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби», є завершеною, самостійною підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що у сукупності розв'язують конкретне науково-прикладне завдання, яке має істотне значення для кримінології, кримінального права та полягає у комплексному розробленні питань, що пов'язані з кримінальною відповідальністю за самовільне залишення військової частини або місця служби, формулюванні обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності його законодавчого регламентування, а також у розробленні рекомендацій щодо практики застосування кримінально-правових норм у цій царині. Дисертація відповідає спеціальності 081 «Право».

